

PRESENTACIÓ

Benjamin Constant (1767-1830) fou un pensador polític, i també un influent actor polític, altament representatiu d'un moment clau de la història de França i Europa, en la qual es varen decantar, enmig del conflicte permanent, les idees liberals i democràtiques que han esdevingut consubstancials a la civilització europea. Constant ha passat a la història com un dels artífexs del pensament liberal, contraposat al republicanisme entès com a traducció política de la voluntat general. Molt preocupat, doncs, per les llibertats individuals, per posar límits i fre al poder, ni que fos emanació d'una majoria democràticament avalada.

Nascut a Lausana (Suïssa), de mare descendent d'hugonots francesos exiliats, va fer estudis a Alemanya i Escòcia. Als 27 anys conegué Germaine de Staël, amb la qual mantingué una prolongada i intensa relació, que durà fins el 1811. És important aquest fet perquè Madame de Staël fou una personalitat remarcable en l'ambient polític francès, en el qual el va introduir a través del seu saló, centre de relacions i d'influència, creador d'opinió. Madame de Staël, filla de Jacques Necker, ministre d'Hisenda de Lluís XVI, ha estat considerada la dona més influent d'aquell temps, i una exponent del Romanticisme i del liberalisme primerencs.

Benjamin Constant tingué així, a partir de l'arribada a París el 1794, una destacada activitat política, amb una vocació de moderació contrària tant als *royalistes* o monàrquics absolutistes com als radicals del jacobinisme. La identificació amb els principis de la Revolució Francesa de 1789 i amb els seus resultats era plena, així com era palesa la genealogia il·lustrada de les seues idees. Tanmateix, Constant no estigué exempt de contradiccions en l'agitada França de la postrevolució. Donà suport al Directori, a Napoleó, a Lluís XVIII... Visqué també exilis (fou apartat per Napoleó i després recuperat durant els Cent Dies), anades i vingudes, que li valgueren l'etiqueta despectiva de l'Inconstant Benjamin. I enmig, una febril tasca com a escriptor i publicista, dietarista, autor de novel·les i d'una correspondència impressionant, a més de redactar tractats i pamflets polítics. Una obra dispersa de la qual la posteritat, selectiva com és, ha salvat només la novel·la del 1816 *Adolphe* (traducció al català de Josep M. Muñoz Lloret) i el discurs, esdevingut un clàssic del pensament polític, «De la llibertat dels antics comparada amb la dels moderns» (1819), tot i que no en falten les edicions recents d'obres com *De la force du gouvernement actual de la France* (1796) o *De l'esprit de conquête et sur l'usurpation* (1814).

En l'etapa final de la seua trajectòria fou un actiu escriptor i home públic que defensava el règim liberal i la monarquia constitucional, fins convertir-se, pràcticament, en un heroi nacional, molt a l'estil francès. El 1806 havia escrit l'obra *Principes de politiques applicables à tous les gouvernements représentatifs* que romangué inèdita fins la publicació a partir del 1993 de l'edició de les *Oeuvres Complètes* en 53 volums. Els tres fragments agrupats ací —sobre la llibertat de premsa, la llibertat religiosa i la llibertat individual— provenen d'aquell tractat, on s'exposen de manera sistemàtica les línies bàsiques del seu pensament polític, que és sens dubte original i conté, d'altra banda, una visió plena d'interès dels trets distintius de la modernitat en relació amb èpoques anteriors.

En un aspecte important, les seues idees encara ens interpel·len. Passats molts anys, desplegada la democràcia, assumida la crítica històrica a les insuficiències i apories del liberalisme clàssic, la tensió entre llibertat individual i poder democràtic, és tanmateix una qüestió viva i actual, que el pensament clar i penetrant de Benjamin Constant il·lumina.

Gustau Muñoz

DE LA LLIBERTAT DE PREMSA

La qüestió de la llibertat de premsa ha estat tan ben esclarida d'ençà d'un cert temps que no caldrà afegir-hi més que unes quantes observacions.

La primera és que la nostra constitució actual es distingeix de totes les precedents pel fet que ha establert l'única manera eficaç de reprimir els delictes de premsa, tot preservant-ne la independència, que és el judici a través de jurats.

Aquesta és una gran prova alhora de lleialtat i de llums. Els delictes de premsa són diferents dels altres delictes perquè hi té un paper molt inferior el fet positiu que no la intenció i el resultat. I tanmateix, només hi ha un tribunal que ha de pronunciar-se sobre l'un, d'acord amb la seva convicció moral, i determinar l'altre, mitjançant l'examen i la consideració de totes les circumstàncies. Tot tribunal, quan ha de dictar sentència basant-se en lleis precises, es troba necessàriament davant l'alternativa de permetre's de ser arbitrari o de sancionar la impunitat.

I ara apuntaré que una predicció que vaig fer fa un any s'ha realitzat completament. Vaig dir: «Suposem una societat anterior a la invenció del llenguatge que en comptes d'aquest mitjà de comunicació ràpid i fàcil hagués de fer servir mitjans no tan fàcils i més lents. La descoberta del llenguatge produiria en aquesta societat una explosió sobtada. Hom veuria perills enormes en aquests sons encara tots nous, i molts esperits prudents i savis, magistrats severos, vells administradors, enyorarien els bons temps de silenci tranquil i complet... I tanmateix, la sorpresa i les prevencions s'esvairien gradualment. El llenguatge seria tan sols un mitjà d'efectes limitats; una retracció saludable, fruit de l'experiència, preservaria els orients d'un lliurament irreflexiu; en fi, tot retornaria a l'ordre, amb la diferència que les comunicacions socials i per consegüent el perfeccionament de totes les arts, la rectificació de totes les idees, comptarien amb un altre mitjà. Passarà el mateix amb la premsa, a tot arreu on l'autoritat, justa i moderada, no s'embarcarà en una lluita en contra seu.»

Avui, sens dubte, tenim la prova fefaent de la veritat d'aquesta asserció. Mai la llibertat, o més aviat la llicència de la premsa, no havia sigut més il·limitada: mai no havien proliferat tant els libels en totes les formes, ni havien estat posats amb més diligència a l'abast de tots els curiosos. Però alhora mai no s'havia prestat menys atenció a aquestes produccions menyspreables. Crec seriosament que avui hi ha més libel·listes que lectors.

Diria, emperò, que malgrat el desinterès i l'aversion del públic caldrà, en interès de la premsa mateixa, que lleis penals, redactades amb moderació, però amb justícia, vinguin ben aviat a distingir el que és innocent del que és culpable, i el que és lícit del que està prohibit. En cap país no s'han permès mai les instigacions a l'assassinat i a la guerra civil, les invitacions a l'enemic estranger, els insults directes al cap de l'Estat. Em fa content que l'experiència hagi demostrat la impotència d'aquestes provocacions i d'aquests insults. I dono gràcies a l'home que és prou fort per mantenir la pau de França malgrat la fúria desfermada d'un partit perdut sense remei. Admiro la grandesa de l'home capaç de resistir impassible enmig de tants atacs personals. Ara bé, a Anglaterra, i Anglaterra és, sens dubte, pel que fa a la llibertat de premsa, la terra clàssica, el rei no pot ser ultratjat en cap escrit i la mera reimpressió de proclames dirigides contra ell comportaria punicions severes. Aquesta reserva que imposen les lleis està inspirada en una consideració de la més alta importància.

La neutralitat del poder reial, aquesta condició indefugible de tota monarquia constitucional, a la qual retorno tothora, perquè l'estabilitat de tot l'edifici recolza sobre aquesta base, exigeix igualment que aquest poder no actuï contra els ciutadans i que els ciutadans no actuïn contra ell. El rei a Anglaterra, l'emperador a França, el dipositari de l'autoritat monàrquica en tots els pobles, estan al marge de les agitacions polítiques. No són homes, són poders. Però de la mateixa manera que no cal que tornin a ser homes, car llavors la seva funció seria desnaturalitzada, tampoc no es pot permetre que se'ls pugui atacar com a altres homes. La llei defensa els ciutadans davant qualsevol agressió per la seva part: també ha de defensar-los a ells davant qualsevol agressió per part dels ciutadans. Ultratjat en la seva persona, el cap de l'Estat torna a ser un home. Si ataqueu l'home, l'home es defensarà, i la constitució serà destruïda.

DE LA LLIBERTAT RELIGIOSA

La constitució actual ha retornat a l'única idea raonable pel que fa a la religió, la que consagra la llibertat de culte sense restriccions, sense privilegis, sense fins i tot obligar els individus, si observen formes exteriors purament legals, a declarar la seva identificació amb un culte en particular. Hem evitat l'escull de la intolerància civil amb la qual hom ha volgut substituir la intolerància religiosa pròpiament dita, avui que el progrés de les idees s'oposa a aquesta darrera. En suport d'aquesta nova forma d'intolerància s'ha citat sovint Rousseau, que beneïa totes les teories de la llibertat i que va furnir pretextos a totes les pretensions de la tirania. Diu: «Hi ha una professió de fe purament civil, els articles de la qual correspon al sobirà de fixar, no precisament com a dogmes de religió, ans com a sentiments de sociabilitat. Sense

poder obligar a ningú a creure en aquests dogmes, pot expulsar de l'Estat a qui no hi cregui. Pot expulsar-lo, no pas com a impiu, sinó com a insociable.»

¿Què és això, què fa l'Estat decidint els sentiments que cal tenir? ¿Què m'importa que el sobirà no m'obligui a creure, si em castiga pel que no crec? ¿Què m'importa que no m'esclafi com a impiu si m'esclafa com a insociable? ¿Què m'importa que l'autoritat s'abstingui d'entrar en les subtileses de la teologia si s'aventura en una moral hipotètica, no pas menys subtil, ni menys aliena a la seva jurisdicció natural?

No conec cap sistema de servitud que hagi consagrat errors més funestos que l'eterna metafísica del contracte social.

La intolerància civil és també perillosa, més absurda i sobretot més injusta que la intolerància religiosa. És també perillosa perquè té els mateixos efectes, però amb un pretext diferent; és més absurda perquè no està motivada en la convicció; és més injusta perquè el mal que produeix no és per a ella un deure, sinó un càlcul.

La intolerància civil pren mil formes i s'amaga en un lloc rere l'altre per tal de defugir el raonament. Vençuda quant al principi, disputa quant a l'aplicació. Hom ha vist homes perseguits d'ençà de gairebé trenta segles dir al govern que els alliberava de la seva llarga proscripció que si era necessari que hi hagués en un estat diverses religions positives, també ho era d'impedir que les sectes tolerades no produïssin, tot subdividint-se, noves sectes. Ara bé, cada secta tolerada, ¿no és una subdivisió d'una de més antiga? ¿Sobre quina base hauria de negar a les generacions futures els drets que ella ha reclamat contra les generacions passades?

Hom ha pretès que cap de les esglésies reconegudes no pugui canviar els seus dogmes sense el consentiment de l'autoritat. Però si es donava el cas que aquests dogmes fossin rebutjats per la majoria de la comunitat religiosa, ¿podria l'autoritat obligar-la a professar-los? Perquè en temes d'opinió, els drets de la majoria i els de la minoria són els mateixos.

Hom pot entendre la intolerància, puix que imposa a tothom una sola professió de fe; és almenys coherent. Pot ben creure que reté els homes al santuari de la veritat. Però així que dues opinions són permeses, com que una d'aquestes és necessàriament falsa, autoritzar el govern a forçar els individus de l'una i de l'altra a romandre aferrats a l'opinió de la seva secta, o a les sectes a no canviar mai d'opinió, equival a autoritzar-lo formalment a donar suport a l'error.

La llibertat completa i sencera de tots els cultes és tan favorable a la religió com conforme a la justícia.

Penso que si la religió hagués estat sempre perfectament lliure no hauria sigut mai cap altra cosa que objecte de respecte i amor. No es podria ni concebre aquest estrany fanatisme que fa de la religió com a tal objecte d'odi o de malvo-

lença. Aquest recurs que fa un ésser desgraciat a un ésser just, un ésser feble a un ésser bo, em sembla que no hauria de suscitar, àdhuc en aquells que el consideren quimèric, més que interès i simpatia. Qui considera un error totes les esperances de la religió hauria de sentir-se més profundament commogut que qualsevol altre davant aquest concert universal de tots els éssers sofrents; davant aquestes demandes del dolor que s'aixequen vers un cel de bronze, des de tots els racons de la terra, que no obtindran resposta, i davant la il·lusió compassiva que pren per una resposta el soroll confús de tantes pregàries, repetides al lluny en l'aire.

Les causes de les nostres penes són nombroses. L'autoritat ens pot proscriure, la mentida calumniar-nos; els lligams d'una societat artificiosa ens fereixen; la natura inflexible esclafa el que més ens estimem; la vellesa s'apropa vers nosaltres, aquesta època ombrívola i solemne en la qual els objectes s'enfosqueixen i semblen enretirar-se, i qui sap quant de fred i quanta obscuritat s'escampa en tot allò que ens envolta.

Contra tants de mals, cerquem consol pertot, i tots els nostres consols duradors són religiosos. Quan els homes ens persegueixen, ens inventem no sé quin recurs que se situa més enllà dels homes. Quan veiem esvanir-se les nostres esperances més preades —la justícia, la llibertat, la pàtria—, ens vantem que existeix en algun lloc un ésser que ens agrairà haver estat fidels, malgrat el segle, a la justícia, la llibertat i la pàtria. Quan enyorem un objecte estimat, llancem un pont sobre l'abisme i el travessem amb el pensament. En fi, quan la vida se'ns escapa, ens aixequem cap a una altra vida. Així la religió és, per la seva pròpia naturalesa, la companya fidel, l'amiga enginyosa i incansable de l'infortunat.

I això no és tot. Si la religió és consol en la desgràcia, també és, al mateix temps, de totes les emocions la més natural. Totes les nostres sensacions físiques, tots els nostres sentiments morals, la fan renàixer als nostres cors sense adonar-nos-en. Tot allò que ens sembla sense límits i que produeix en nosaltres la noció d'immensitat —la visió del cel, el silenci de la nit, la vasta extensió de la mar—, tot allò que ens mena a l'entendiment o a l'entusiasme —la consciència d'una acció virtuosa, d'un sacrifici generós, d'un perill conjurat coratjosament, dels socors o l'alleujament prestat al dolor d'altri—, tot allò que fa reviure al fons de la nostra ànima els elements primitius de la nostra condició —el menyspreu del vici, l'odi a la tirania—, tot plegat, nodreix el sentiment religiós.

Aquest sentiment es troba molt a prop de totes les passions nobles, delicades i profundes; com en totes aquestes passions, hi ha alguna cosa misteriosa, car la raó comuna no pot explicar cap d'aquestes passions de manera satisfactòria. L'amor —aquesta preferència exclusiva per un objecte sense el qual havíem pogut viure

durant molt de temps i al qual tants d'altres s'assemblen—, la necessitat de glòria —aquesta set d'una celebritat que ha de prolongar-se més enllà de nosaltres—, la joia que trobem en l'abnegació —que és una joia contrària a l'instint habitual del nostre egoisme—, la malenconia —aquesta tristor sense causa, al fons de la qual hi trobem un plaer que no sabríem analitzar—, mil altres sensacions que hom no pot descriure i que ens omplen d'impressions vagues i d'emocions confuses, tot plegat, no es pot explicar amb el rigor del raonament: totes tenen afinitat amb el sentiment religiós. Totes aquestes coses són favorables al desenvolupament de la moral: fan sortir l'home del cercle estret dels seus interessos i aporten a l'ànima l'elasticitat, la delicadesa, l'exaltació que apaivaga els hàbits de la vida corrent i dels càlculs que li són inherents. L'amor és la més barrejada d'aquestes passions perquè té com a objectiu un goig determinat, que aquest objectiu estigui al nostre costat, i perquè es resol en l'egoisme. El sentiment religiós, per la raó contrària, és de totes les passions la més pura. No s'acaba amb la joventut; s'enforteix de vegades avançada l'edat, com si el cel ens l'hagués donat per a consol de l'època més precària de la nostra vida.

Un home de geni digué que la visió de l'Apol·lo del Belvedere o d'un quadre de Rafael el feien millor. En efecte, hi ha alguna cosa en la contemplació d'allò que és bell, en totes les seves variants, que ens aparta de nosaltres mateixos, fent-nos sentir que la perfecció val més que nosaltres i que, per efecte d'aquesta convicció, ens inspira un desinterès momentani, reviscola en nosaltres la capacitat de sacrifici, que és la font de tota virtut. En l'emoció, qualsevol que en sigui la causa, hi ha alguna cosa que fa circular més veloç la nostra sang, que ens procura una mena de benestar, que dobla el sentiment de la nostra existència i de les nostres forces, i que per això mateix ens fa proclius a una generositat, un coratge i una simpatia que depassen la nostra disposició habitual. Fins i tot l'home corromput és millor quan està emocionat, i tant de temps com estigui emocionat.

De cap manera no vull dir que l'absència de sentiment religiós sigui prova d'absència de moral en un individu. Hi ha homes en els quals l'esperit n'és la part principal, i que no podrien cedir sinó a una evidència completa. Aquests homes es lliuren tot sovint a meditacions profundes i es troben preservats de la major part de les temptacions corruptores pel goig de l'estudi o l'hàbit del pensament: són capaços, per consegüent, d'una moralitat escrupolosa. Però en la multitud dels homes vulgars, l'absència de sentiment religiós, que no es deu a causes semblants, és senyal tot sovint, em sembla, d'un cor eixut, d'un esperit frívol, d'una ànima lliurada a interessos petits i innobles, d'una gran esterilitat d'imaginació. Faig excepció del cas en què la persecució hauria irritat aquesta gent. L'efecte de la persecució és revoltar

els perseguits contra allò que la mena i pot esdevenir-se llavors que homes sensibles, però orgullosos, indignats davant una religió que se'ls imposa rebutgin sense contemplacions tot allò que té relació amb la religió. Però aquesta excepció, que és circumstancial, no canvia res de la tesi general.

Jo no tindria mala opinió d'un home il·lustrat si hom me'l presentava com a aliè al sentiment religiós, però un poble incapaç d'aquest sentiment em semblaria mancat d'una facultat preciosa i desheretat per la natura. Si se m'acusava ara de no definir de manera prou precisa el sentiment religiós, preguntaria com es pot definir amb precisió aquesta part vaga i profunda de les nostres sensacions morals, que per la seva pròpia naturalesa desafia tots els esforços del llenguatge. ¿Com definiríeu la impressió d'una nit obscura, d'un bosc antic, del vent que gemega a través de les ruïnes o entre les tombes, de l'oceà que s'estén enllà del nostre esguard? ¿Com definiríeu l'emoció que us causen els cants d'Ossian, l'església de Sant Pere, l'harmonia dels sons i de les formes? ¿Com definiríeu el somieig, aquest ferment interior de l'ànima on conflueixen i gairebé es perden, en una confusió misteriosa, totes les potències dels sentits i del pensament? Hi ha religió al fons de totes les coses. Tot allò que és bell, que és íntim, tot allò que és noble, participa de la religió.

La religió és el centre comú on s'apleguen enllà de l'acció del temps, i de l'abast del vici, totes les idees de justícia, d'amor, de llibertat, de pietat que, en aquest món, conformen la dignitat de l'espècie humana; és la tradició permanent de tot allò que és bell, gran i bo enmig de l'enviliment i la iniquitat dels segles, la veu eterna que respon a la virtut en la seva llengua, la crida del present a l'avenir, de la terra al cel, el recurs solemne de tots els oprimits en totes les situacions, la darrera esperança de la innocència davant la immolació i de la feblesa que és trepitjada.

¿Com s'explica, doncs, que aquesta aliança constant, aquest suport necessari, aquesta lluentor única enmig de les tenebres que ens envolten hagi estat, en tots els segles, objecte d'atacs sovintejats i acarnissats? ¿Com s'explica que la classe que se n'ha declarat enemiga hagi estat gairebé sempre la més esclarida, la més independent i la més instruïda? La raó n'és que hom ha desnaturalitzat la religió; hom ha perseguit l'home en aquest darrer recer, en aquest santuari íntim de la seva existència: en mans de l'autoritat, la religió s'ha tornat amenaçadora. Després d'haver originat la major part i els més punyents dels nostres mals, el poder ha pretès emmotllar l'home fins i tot en el seu consol. La religió dogmàtica, potència hostil i procliu a la persecució, ha volgut sotmetre al seu jou les conjectures de la imaginació i les necessitats del cor. Ha esdevingut un flagel més terrible que aquells que havia de fer oblidar.

D'ací ve el fet que en tots els segles en què els homes han reclamat la seva independència moral hi hagi aparegut aquesta resistència a la religió, que semblava

dirigida contra el més dolç dels afectes i que realment no s'oposava sinó a la més opressiva de les tiranies. La intolerància, posant la força del costat de la fe, va fer que el coratge es posés del costat del dubte: el furor dels creients va exaltar la vanitat dels incrèduls, i l'home arribà així a considerar meritori un sistema que naturalment havia d'haver considerat com una desgràcia. La persecució provoca resistència. L'autoritat, quan amenaça una opinió sigui quina sigui, excita a la manifestació d'aquesta opinió tots els esperits que tenen algun valor. En l'home hi ha un principi de revolta contra tota constricció intel·lectual. Aquest principi pot arribar a esdevenir furor; pot ser la causa de molts crims, però deriva de tot allò que de noble hi ha en el fons de la nostra ànima.

M'he vist sovint assaltat per la tristor i la perplexitat llegint el famós sistema de la natura. Aquest llarg acarnissament d'un vellard entestat a tancar tot avenir davant seu, aquesta set inexplicable de destrucció, aquest odi cec i gairebé ferotge contra una idea dolça i consoladora, em semblaven un deliri estrany. Però ho entenia tothora recordant els perills a què l'autoritat havia sotmès aquest escriptor. En tots els temps hom ha pertorbat la reflexió dels homes irreligiosos: mai no han tingut el temps o la llibertat per a desenvolupar a pler la seva opinió, que sempre ha estat per a ells una propietat que hom els volia arrabassar; per això s'han dedicat menys a aprofundir-hi que a justificar-la o defensar-la. Però deixeu-los en pau: aviat llançaran una mirada trista sobre la terra, que han buidat de la intel·ligència i la bondat supemes, i ells mateixos se sorprendran de la seva victòria. L'agitació de la lluita, l'ansia de reconquerir el dret de lliure examen, totes aquestes causes ja no els serviran de suport. La seva imaginació, ahir tota atrafegada amb l'èxit, es girarà desvagada, i com abandonada, sobre si mateixa, i veuran l'home sol sobre una terra que finalment l'engolirà. L'univers manca de vida; generacions passatgeres, fugaces, fortuïtes, aïllades hi apareixen, sofreixen i moren; no hi ha cap lligam entre aquestes generacions, la sort de les quals és ací el dolor i més enllà el no-res. S'ha trencat qualsevol mena de comunicació entre el passat, el present i l'avenir; cap veu no en resta, de les races que ja no viuen entre nosaltres, i la veu de les races vivents s'estimarà també, arribat el moment, en el mateix silenci etern. ¿Qui no s'adona que si la incredulitat no hagués topat amb la intolerància, la càrrega descoratjadora d'aquest sistema hauria afectat l'ànima d'aquests sectaris de tal manera que, si més no, els hauria reclosos en l'apatia i el silenci?

Torno a dir-ho. Si l'autoritat deixa la religió en una esfera perfectament independent, ningú ni tindria interès a atacar la religió; ni tan sols vindria la idea de fer-ho. Però si l'autoritat pretén defensar-la, si vol sobretot fer-se'n una aliada, la independència intel·lectual no trigarà gaire a atacar-la.

De qualsevol manera que un govern intervingui en allò que té a veure amb la religió, fa malament.

Fa malament si vol mantenir la religió enfront de l'esperit de lliure examen, car l'autoritat no pot actuar en matèria de conviccions; tan sols actua en relació amb interessos. ¿Què guanya atorgant els seus favors només a persones que professen les opinions consagrades? ¿Què guanya bandejant aquells que manifesten el seu pensament, aquells que per tant són almenys gent franca, puix que els altres, amb una fàcil mentida, saben eludir les seves precaucions? Unes precaucions que fereixen els homes escrupolosos, i que no tenen cap força contra els qui són o esdevenen corromputs.

¿Quins són, d'altra banda, els recursos d'un govern per afavorir una opinió? ¿Confiarà exclusivament als d'una confessió determinada les funcions importants de l'Estat? Llavors els individus rebutjats s'irritaran davant la preferència. ¿Farà escriure o parlar a favor de l'opinió que protegeix? Uns altres parlaran o escriuran en sentit contrari. ¿Limitarà la llibertat dels escrits, de les paraules, de l'eloqüència, del raonament, fins i tot de la ironia o de la declamació? Vet-lo llavors en una nova cursa: ja no s'ocuparà d'afavorir o de convèncer, sinó d'esclafar o de castigar. ¿Però de veritat pensa que les seves lleis podran copsar tots els matisos i graduar-se en proporció? Si les mesures repressives són suaus, seran desafiades i no faran sinó agrejar sense intimidar. Si són severes, ja tenim la persecució. Una vegada en aquest pendent esvarós i ràpid, no li serà gens fàcil aturar-se.

Però fins i tot de la mateixa persecució, ¿quin resultat en podria esperar? Cap rei, que jo sàpiga, no s'ha vist mai envoltat de tants prestigis com Lluís XIV. L'honor, la vanitat, la moda, la moda totpoderosa, s'havien col·locat, sota el seu regnat, en l'obediència. El rei donava a la religió el suport del tron i el del seu exemple. Associava la salut de la seva ànima al manteniment de les pràctiques més rígides, i havia persuadit els seus cortesans que la salut de l'ànima del rei era d'una particular importància. I tanmateix, malgrat una sol·licitud sempre en augment per la seva banda, malgrat l'austeritat d'una vella cort, malgrat el record de cinquanta anys de glòria, el dubte lliscà als esperits, fins i tot abans de la seva mort. Ho veiem en les memòries de l'època, en les minutes interceptades, escrites per llagoters assidus de Lluís XIV, i tanmateix ofensives, ens diu Madame de Maintenon, a Déu i al rei. El rei morí. L'embat filosòfic rebentà tots els dics. El raonament es desembarassà dels constrenyiments que havia hagut de suportat amb impaciència i el resultat d'una llarga compressió fou la incredulitat duta a l'extrem.

L'autoritat no fa menys mal, i d'altra banda no és menys impotent, quan enmig d'un segle escèptic vol restablir la religió. La religió ha de restablir-se tota sola per

la necessitat que en té l'home. Quan se la pertorba amb qüestions alienes, el que s'esdevé és que hom impedeix de percebre tota la força d'aquesta necessitat. Hom diu, i jo n'estic convençut, que la religió és de natura; així doncs, no s'ha de cobrir la seva veu amb la de l'autoritat. La intervenció dels governs en defensa de la religió, quan l'opinió se n'ha allunyat, té aquest inconvenient particular: que la religió és defensada per homes que no hi creuen. Els governs estan sotmesos, com els governats, al descabdellament de les idees humanes. Quan el dubte ha penetrat en la part esclarida d'una nació, es fa present també dins del mateix govern. Ara bé, en tots els temps les opinions i la vanitat són més fortes que els interessos. Serà endebades que els dipositaris de l'autoritat pensin que els beneficiarà d'afavorir la religió: podran desplegar tot el seu poder, però no podran obligar-se ells mateixos a retre-li la seva consideració. Trobaran un cert plaer a transmetre al públic la confiança del seu vertader càlcul; no els agradarà gens de semblar uns convençuts, per por de ser vistos com uns babaus; si la seva primera frase es consagra a prescriure credulitat, la segona ja es dedica a recuperar per a ells els honors del dubte, i difícilment pot ser un bon missioner qui se situa per damunt de la seva pròpia professió de fe.

Llavors s'estableix aquest axioma: que cal una religió per al poble, axioma que afalaga la vanitat dels qui el repeteixen, perquè en repetir-lo, se separen d'aquest poble al qual li cal una religió.

Però aquest axioma és fals en si mateix, puix que implica que la religió és més necessària per a les classes laborioses de la societat que no per a les classes ocioses i opulentes. Si la religió és necessària, ho és igualment per a tots els homes i de tots els graus d'instrucció. Els crims de les classes pobres i poc esclarides presenten característiques més violentes, més terribles, però més fàcils alhora de descobrir i de reprimir. La llei els encercla, els copsa, els conté fàcilment, perquè aquests crims la desafien de manera directa. La corrupció de les classes superiors té matisos, es diversifica, s'oculta a les lleis positives, es riu del seu esperit alhora que defuig les seves formes, a les quals oposa, d'altra banda, el crèdit, la influència i el poder de què disposa.

Quin raonament més estrany! El pobre no pot res, està envoltat de traves, està agafat per lligams de tota mena, no té proteccions ni suports; pot cometre un crim aïllat, però tot s'arbora contra ell si és culpable; no troba en els jutges, triats tots d'una classe enemiga, cap mirament, ni en les seves relacions, tan impotents com ell, cap possibilitat d'impunitat; la seva conducta no influeix mai en la sort general de la societat de la qual forma part... I és tan sols contra ell que voleu la garantia misteriosa de la religió! El ric, en canvi, és jutjat pels seus semblants, pels seus aliats, per homes sobre els quals repercuteixen sempre, més o menys, les penes que li imposen. La societat li ofereix suports en abundància: pot comptar amb totes les

possibilitats materials i morals, pel sol fet de la riquesa; pot influir ben lluny, pot capgirar una decisió o corrompre... I és aquest ésser poderós i afavorit que voleu alliberar del jou que us sembla indispensable imposar a un ésser feble i desarmat!

Dic tot això seguint la hipòtesi ordinària segons la qual la religió és sobretot valuosa com a reforç de les lleis penals, però aquesta no és pas la meva opinió. Jo situo la religió més amunt; no la considero de cap de les maneres el suplement del poder i de la força. Existeix una moral comuna basada en el càlcul, en l'interès, en la seguretat, que pot en rigor estar-se de la religió. Pot ben bé prescindir-ne en el cas del ric, perquè reflexiona; en el del pobre, perquè la llei l'espanta i d'altra banda les seves ocupacions estan prescrites d'antuvi, i l'hàbit d'un treball constant produeix en la seva vida l'efecte de la reflexió. Però quina desgràcia, el poble que només té aquesta moral comuna! És per a crear una moral més elevada que em sembla desitjable la religió. La invoco no per a reprimir els crims vulgars, sinó per a ennoblir totes les virtuts.

Els defensors de la religió creuen sovint que fan meravella presentant-la sobretot com a útil. ¿I què dirien si se'ls demostrava que fan el pitjor servei possible a la religió?

De la mateixa manera que buscant en tota la bellesa de la natura una finalitat positiva, un ús immediat, una aplicació a la vida ordinària, hom marceix tot l'encís d'aquest conjunt magnífic, quan es predica tothora de la religió una utilitat vulgar, hom la posa en dependència d'aquesta utilitat. Ja no té sinó un rang secundari. No sembla sinó un mitjà, i per això mateix és envilida.

L'axioma segons el qual al poble li cal una religió és, a més a més, el més adient que pot haver-hi per a destruir tota religió. El poble sap ben bé, per un instint força segur, què passa al seu voltant. L'origen d'aquest instint és el mateix que el de la rara penetració que tenen els infants, i totes les classes dependents. El seu interès els revela el pensament secret d'aquells que disposen del seu destí. Hom confia massa en la bonhomia del poble quan s'espera que creurà molt de temps allò que els seus caps refusen de creure. Tot el fruit del seu artifici és que el poble que els veu incrèduls acaba distanciant-se de la religió, sense saber gaire per què. El que es guanya prohibint el lliure examen és impedir l'esclariment del poble, però no que caigui en la impietat. Hi cau per imitació, considera la religió una niciesa, una banalitat, i cadascú la remet als seus inferiors, els quals, per la seva banda, s'afanyen a remetre-la encara més avall. Va descendint així cada dia més degradada; però es troba menys amenaçada quan és atacada per totes bandes. Pot llavors trobar refugi i recer al fons de les ànimes sensibles. La vanitat no tem caure en la beneiteria i rebaixar-se en respectar-la.

Qui ho hauria imaginat! L'autoritat obra malament fins i tot quan vol sotmetre a la seva jurisdicció els principis de la tolerància, car imposa a la tolerància formes positives i fixes que són contràries a la seva naturalesa.

La tolerància no és cap altra cosa que la llibertat de tots els cultes presents i futurs. L'emperador Josep II volia instaurar la tolerància, i liberal com era en les seves opinions, començà per ordenar que s'establís un vast catàleg de totes les tendències religioses professades pels seus súbdits. No sé quantes hi foren registrades, per acollir-se als beneficis de la seva protecció. Què va passar? Un culte que hom havia oblidat aparegué tot de cop i Josep II, príncep tolerant, els digué que havien arribat massa tard. Els deistes de Bohèmia foren perseguits, vista la seva data, i el monarca filòsof entrà també en conflicte amb Brabant, que reclamava el domini exclusiu del catolicisme, i alhora amb els malaurats bohemis, que demanaven la llibertat de la seva opinió.

Aquesta tolerància limitada cau en un curiós error. La imaginació només pot satisfer les necessitats de la imaginació. Si en un imperi tolereu vint religions, això no seria res per als seguidors de la vint-i-unena. Els governs que imaginin que deixen als governats un marge convenient de llibertat en permetre'ls de triar entre un nombre fix de creences religioses s'assemblen a aquell francès que, arribat a una ciutat d'Alemanya els habitants de la qual volien aprendre l'italià, els donava a triar entre el basc i el baix bretó.

Aquesta multitud de sectes que espanta alguns és el més salutífer per a la religió, perquè fa que la religió no deixi de ser un sentiment per esdevenir una simple forma, un hàbit quasi mecànic, que es combina amb tots els vicis i, de vegades, amb tots els crims.

Quan la religió degenera d'aquesta manera, perd tota influència sobre la moral, i llavors s'allotja, per dir-ho així, en una casella o compartiment dels caps humans on resta aïllada de tota la resta de l'existència. Ho veiem a Itàlia, on la missa precedeix un assassinat, la confessió el segueix, la penitència en procura l'absolució, i l'home així alliberat de remordiments es prepara per a nous assassinats.

Res de més senzill. Per a impedir la subdivisió de les sectes, cal impedir que l'home reflexioni sobre la religió; cal evitar que se n'ocupi; cal reduir-la a símbols que hom repeteix, a pràctiques que hom observa. Tot esdevé exterior, tot s'ha de dur a terme sense examen; llavors aviat tot es farà, per això mateix, sense gens d'interès i sense atenció.

No recordo ara quins pobles mongols, obligats pel seu culte a pregàries freqüents, s'havien convençut que allò que agradava als déus de les seves pregàries era que l'aire, impulsat pel moviment dels llavis, els donava tothora prova que els

homes s'ocupaven d'ells. Aleshores, aquests pobles van inventar uns molinets de pregar que, agitant l'aire d'una determinada manera, mantenien perpètuament el moviment desitjat; i així doncs, mentre els molinets giraven, tothom, convençut que els déus estaven satisfets, es dedicava sense neguit als seus quefers o als seus plaers. La religió en més d'una nació europea m'ha recordat sovint els molinets dels pobles mongols.

La multiplicació de les sectes té un gran avantatge per a la moral. Totes les sectes naixents tendeixen a distingir-se d'aquelles de les quals se separen per una moral més escrupolosa, i sovint també la secta que ha sofert al seu si una nova escissió, animada per un afany d'emulació del tot recomanable, no vol restar enrere en aquesta matèria en relació amb els innovadors. D'aquesta manera, l'aparició del protestantisme reformà els costums del clergat catòlic. Si l'autoritat no intervingués per a res en la religió, les sectes es multiplicarien fins a l'infinit: cada nova congregació miraria de provar la bondat de la seva doctrina per la puresa dels seus costums, i cada congregació abandonada voldria defensar-se amb les mateixes armes. El resultat en seria una magnífica lluita en la qual l'èxit vindria de la mà d'una moralitat més austera: els costums millorarien sense esforç, a través d'una dinàmica natural i una rivalitat honorable. És això al capdavant el que hom pot observar a Amèrica, i àdhuc a Escòcia, on la tolerància està lluny de ser perfecta, però on tanmateix el presbiterianisme s'ha subdividit en nombroses ramificacions.

Fins al present el naixement de les sectes, lluny d'haver produït aquests efectes salutífers, ha estat acompanyat gairebé sempre de pertorbacions i malestar. La raó n'és que l'autoritat s'hi ha ficat. Per les seves manifestacions, per la seva acció indiscreta, petites dissemblances fins aleshores innòcues han esdevingut gèrmens de discòrdia.

Frederic Guillem, el pare del gran Frederic, sorprès perquè en la religió dels seus súbdits no hi regnava la mateixa disciplina que a les seves casernes, un dia va voler aplegar els luterans i els reformats; retallà de les fórmules respectives allò que determinava les seves dissensions i els manà posar-se d'acord. Fins aleshores aquestes dues sectes havien viscut separades però en una entesa perfecta. Condemnades a la unió, començaren de seguida una guerra acarnissada, s'atacaren entre elles, i resistiren a l'autoritat. A la mort de son pare, Frederic II pujà al tron. Deixà totes les opinions lliures; les dues sectes es combateren sense que intervingués, parlaven però no en feia cas. Ben aviat perderen l'esperança de l'èxit final i la irritació de la por, es calmaren, les diferències subsistien però les dissensions es varen apaivagar.

En oposar-se a la multiplicació de les sectes, els governs desconeixen els seus propis interessos. Quan les sectes són molt nombroses en un país, es contenen mútuament i eviten que el sobirà hagi de transigir amb cap d'elles. Quan només hi ha

una secta dominant, el poder es veu obligat a fer servir tota mena de mitjans per tal de sentir-se segur. Quan només n'hi ha dues o tres, cadascuna amb força suficient per amenaçar les altres, es fa necessària una vigilància i una repressió permanents. Quina papereta! Voleu, així ho dieu, mantenir la pau, i amb aquest objectiu prohibiu que les opinions se subdivideixin, de manera que els homes es repartirien en petites reunions febles i imperceptibles; i, en canvi, voleu constituir tres o quatre grans cossos enfrontats que poseu els uns al costat dels altres i que, gràcies als esforços que dediqueu perquè siguin grans i poderosos, estan preparats per a atacar-se al primer senyal.

Vet ací les conseqüències de la intolerància religiosa, però la intolerància antireligiosa no és pas menys funesta.

L'autoritat no ha de proscriure mai una religió, fins i tot quan la creu perillosa. Ha de castigar les accions culpables que una religió fa cometre, però no com a accions religioses, sinó com a accions culpables. Llavors aconseguirà fàcilment reprimir-les. Si les atacava com a religioses, la religió en qüestió en faria un deure, i si l'autoritat volia anar a l'arrel de l'opinió que n'és la font, es ficaria en un laberint de vexacions i d'iniquitats que no s'acabaria mai. L'únic mitjà d'afeblir una opinió és establir el lliure examen. Ara bé, qui diu lliure examen diu allunyament de tot tipus d'autoritat, absència d'intervenció col·lectiva de qualsevol mena. L'examen és estrictament individual.

Per tal que la persecució, que com és natural revolta els esperits i els referma en la creença perseguida, aconseguixi al contrari destruir aquesta creença, cal introduir la depravació en les ànimes, i això afecta no tan sols la religió que hom vol destruir, sinó també tot sentiment de moral i de virtut. Per a persuadir un home de menysprear o d'abandonar un dels seus semblants, malaurat a causa d'una opinió; per induir-lo a abandonar avui la doctrina que professava ahir, perquè de sobte tot el que hi té a veure està amenaçat, cal esclafar-hi tot sentiment de justícia i tot orgull.

Circumscriure, com s'ha fet sovint entre nosaltres, les mesures de mà dura als ministres d'una religió és traçar un límit il·lusori. Aviat aquestes mesures afectaran tots aquells que professen la mateixa doctrina; tot seguit arribaran també als qui es planyen per la desgràcia dels oprimits. No em digueu —exclamava M. de Clermont-Tonnerre el 1791, i els esdeveniments han justificat doblement la seva predicció—, no em digueu que perseguint a ultrança els capellans que hom anomena refractaris s'extingirà qualsevol tipus d'oposició; jo espero justament el contrari, i ho espero per estima a la nació francesa, car una nació que cedeix a la força, en matèria de consciència, és una nació tan innoble, tan corrompuda, que no se'n pot esperar res, ni pel que fa a la raó ni pel que fa a la llibertat.

La superstició només és funesta quan hom la protegeix o quan hom l'amenaça; no la feu enrabiari amb injustícies, n'hi ha prou de treure-li els mitjans per fer mal amb les seves accions; aleshores esdevindrà una passió innocent i s'apagarà ben aviat, mancada de la possibilitat d'interessar pels seus sofriments o de dominar mitjançant l'aliança amb l'autoritat.

Error o veritat, el pensament de l'home és la seva propietat més sagrada; error o veritat, els tirans són sempre culpables quan l'ataquen. Tant qui proscriu, en nom de la filosofia, la superstició especulativa com qui proscriu, en nom de Déu, la raó independent, mereixen igualment l'execració dels homes de bé.

Citaré encara, per concloure, M. de Clermont-Tonnerre, a qui no es podrà pas acusar de principis exagerats. Bé que amic de la llibertat, o justament perquè era amic de la llibertat, fou gairebé sempre rebutjat pels dos partits a l'assemblea constituent; va morir víctima de la seva moderació i la seva opinió, així em sembla, ha de tenir algun pes. La religió i l'Estat, deïa, són dues coses perfectament distintes, perfectament separades, i la seva associació no pot sinó desnaturalitzar tant l'una com l'altre. L'home té relacions amb el seu creador, es fa o rep tals o tals idees sobre aquestes relacions, i d'aquest sistema d'idees se'n diu religió. La religió de cada un és, doncs, l'opinió que cada un té de les seves relacions amb Déu. L'opinió de cada home és lliure i per consegüent pot abraçar o no aquesta religió. L'opinió de la minoria no pot sotmetre's mai a la de la majoria: cap opinió no pot ser imposada pel pacte social. La religió és de tots els temps, de tots els llocs i de tots els governs; el seu santuari es troba en la consciència de l'home i la consciència és l'única facultat que l'home no pot sacrificar mai a una convenció social. El cos social no ha d'imposar cap culte, però tampoc no pot rebutjar-ne cap.

Tanmateix, del fet que l'autoritat no hagi d'imposar ni proscriure cap culte, no se'n segueix de cap manera que no hagi de donar-hi emoluments; en aquest punt la nostra constitució s'ha mantingut fidel encara als veritables principis. No es bo enfrontar en els homes la religió a l'interès pecuniari. Obligar el ciutadà a pagar directament qui és, d'alguna manera, el seu intèrpret prop del déu que adora, és oferir-li l'oportunitat d'un benefici immediat si renuncia a la seva creença. És fer-li onerosos sentiments que les distraccions del món, per als uns, i els seus treballs, per als altres, ja combaten prou i massa. Hom ha cregut que es deïa quelcom de filosòfic amb l'afirmació que val més rompre un camp que no pagar un sacerdot o bastir un temple. Ara bé, ¿què és bastir un temple o pagar un sacerdot sinó reconèixer que existeix un ésser bo, just i poderós amb el qual bé val la pena d'estar en comunicació? M'agrada que l'Estat reconegui, pagant-los un emolument, no dic un clergat, sinó els sacerdots de totes les comunions una mica nombroses; m'agrada, dic, que

l'Estat reconegui així que aquesta comunicació no s'ha interromput i que la terra no ha renegat del cel.

Les sectes acabades d'aparèixer no tenen necessitat que la societat es faci càrrec del manteniment dels seus sacerdots. Estan amerades del fervor d'una opinió que comença i d'una convicció pregona. Però així que una secta ha aconseguit d'aplegar entorn dels seus altars un nombre una mica considerable de membres de l'associació general, aquesta associació ha de pagar un emolument a la nova església. Pagant-les a totes, la càrrega esdevé igual per a tots i, en comptes de ser un privilegi, és una càrrega compartida que es reparteix de manera igual.

Amb la religió passa com amb les grans calçades: m'agrada que l'Estat les mantingui, però també que deixi a cada un el dret de triar el seu camí.

DE LA LLIBERTAT INDIVIDUAL

Totes les constitucions que s'han donat a França garantien igualment la llibertat individual, però, sota l'imperi d'aquestes constitucions, la llibertat individual ha estat violada sempre. I és que amb una simple declaració no n'hi ha prou, ha d'haver-hi salvaguardes positives, s'han de tenir cossos suficientment poderosos per a emprar en favor dels oprimits els mitjans de defensa que consagra la llei escrita. La nostra constitució actual és l'única que ha creat aquestes salvaguardes i ha donat suficient poder als cossos intermedis. La llibertat de premsa, protegida davant qualsevol intrusió gràcies als judicis per jurats; la responsabilitat dels ministres i sobretot la dels seus agents inferiors, reconeguda; i, en fi, l'existència d'una representació nombrosa i independent... Vet ací els baluards que defensen avui la llibertat individual.

Aquesta llibertat, en efecte, és la finalitat de tota associació humana; sobre ella recolza la moral pública i privada i és alhora la base dels càlculs de la indústria; sense la llibertat no hi ha, per als homes, ni pau, ni dignitat, ni felicitat.

L'arbitrarietat destrueix la moral, perquè no hi ha moral sense seguretat, no hi ha afeccions suaus sense la certesa que els objectes d'aquestes afeccions innocents es troben a recer de qualsevol atac. Quan l'arbitrarietat esclafa sense escrúpol els homes que troba suspectes, no persegueix tan sols un individu, és la nació tota sencera que indigna de primer i que degrada tot seguit. Els homes tendeixen sempre a alliberar-se del dolor; quan allò que s'estimen està amenaçat, se n'aparten o bé ho defensen. Els costums, diu el Sr. de Paw, es corrompen tot d'una a les viles atacades per la pesta; hi ha robatoris mutus mentre hom mor; l'arbitrarietat és a la moral el que la pesta al costat físic de l'existència.

És l'enemic dels lligams domèstics, perquè la sanció dels lligams domèstics és l'esperança fonamentada de viure plegats, de viure lliures, sota l'aixopluc que la justícia garanteix als ciutadans.

L'arbitrarietat força el fill a veure com és oprimint son pare sense poder defensar-lo, la muller a suportar en silenci la detenció del seu marit, els amics i els propers a negar els afectes més sagrats. L'arbitrarietat és l'enemic de totes les transaccions en què es basa la prosperitat dels pobles: desbarata el crèdit, posa fi al comerç, esclafa totes les seguretats. Quan un individu pateix sense haver estat reconegut culpable, tot aquell que no manca pas d'intel·ligència se sent amenaçat, i amb raó; quan les garanties són destruïdes, totes les transaccions se'n ressenten, la terra tremola, i les gents viuen espantades.

Quan hom tolera l'arbitrarietat, s'estén de manera que qualsevol ciutadà pot trobar-se-la de cop armada en contra d'ell. No n'hi ha prou de mantenir-se al marge i deixar que esclafi els altres. Mil lligams ens uneixen als nostres semblants, i ni l'egoisme més eficaç no pot trencar-los tots. Us creieu invulnerables en la vostra penombra voluntària, però teniu un fill agitat per la joventut; un germà menys prudent que vosaltres es permet xiuxiuejar alguna cosa; un antic enemic, al qual vàreu ferir, en el passat s'ha espavilat i ara té una mica d'influència.

Què fareu, aleshores? Després d'haver blasmat tota reclamació i d'haver rebutjat qualsevol queixa, ara us queixareu vosaltres? Esteu condemnats d'antuvi, per la vostra pròpia consciència i per aquesta opinió pública envilida que vosaltres mateixos heu contribuït a formar. Cedireu sense resistència? Però hom us permetrà cedir? ¿Creieu que hom no apartarà, que hom no perseguirà, arribat el cas, algú considerat molest, cometent una injustícia monumental?

Heu vist els oprimits, els heu considerats culpables... Per consegüent, heu empedrat el camí pel qual marxeu ara vosaltres.

L'arbitrarietat és incompatible amb l'existència d'un govern considerat des del punt de vista de la institució. Perquè les institucions polítiques no són sinó contractes i la naturalesa dels contractes és establir límits fixos. L'arbitrarietat, però, és just el contrari del que constitueix un contracte, i soscava des de la base qualsevol institució política.

L'arbitrarietat és perillosa per a un govern considerat des del punt de vista de l'acció que li escau. Perquè tot i que accelera la seva marxa i li dóna de vegades una aparença de força, li lleva, emperò, sempre a la seva acció regularitat i durada.

Si es diu a un poble: les vostres lleis són insuficients per governar-vos, és com autoritzar aquest poble a respondre-hi: si les nostres lleis són insuficients, volem altres lleis. Perquè amb aquests mots, tota l'autoritat legítima és posada en qüestió: no en resta ja més que la força. Car seria creure massa en la capacitat d'engany dels homes dir-los: heu consentit que us imposessin tal o tal inconvenient per assegurar-vos protecció. Nosaltres us traïem aquesta protecció, però us hi deixem l'incon-

venient; així doncs, suportareu, per una banda, totes les traves de l'estat social i, per l'altra, estareu exposats a tots els atzars de l'estat salvatge.

L'arbitrarietat no és cap ajuda per a un govern, des del punt de vista de la seguretat. Allò que un govern fa contra els seus enemics des de la llei, els seus enemics no poden fer-ho contra ell des de la llei, car aquesta és precisa i formal. Però allò que fa contra els seus enemics des de l'arbitrarietat, els seus enemics poden fer-ho també contra ell arbitràriament, car l'arbitrarietat és vaga i sense límits.

Quan un govern constituït es permet emprar mesures arbitràries, sacrifica la finalitat de la seva existència a les mesures que pren per conservar-la. ¿Per què volem que l'autoritat reprimeixi els qui atacarien les nostres propietats, la nostra llibertat o la nostra vida? Per tal que aquests gaudis ens siguin assegurats. Però si la nostra fortuna pot ser destruïda, la nostra llibertat amenaçada i la nostra vida pertorbada per l'arbitrarietat, quin bé ens fa l'autoritat? ¿Per què volem que castigui els qui conspirarien contra la constitució de l'Estat? Perquè hom tem que una organització legal sigui substituïda per un poder opressor. Però si l'autoritat mateixa exerceix aquest poder opressor, quin avantatge representa? Un avantatge de fer durant un cert temps, potser. Les mesures arbitràries d'un govern consolidat són sempre menys copioses que les de les faccions que encara han d'establir el seu poder, però fins i tot aquest avantatge es perd per culpa de l'arbitrarietat. Una vegada acceptats, hom troba els seus mitjans tan expeditius, tan còmodes, que ja no se'n volen emprar d'altres. Al principi hom els presenta com un recurs extrem que cal utilitzar en circumstàncies del tot extraordinàries, però aviat l'arbitrarietat esdevé la solució de tots els problemes i la pràctica habitual.

Allò que preserva de l'arbitrarietat és l'observança de les formes. Les formes són les deïtats tutelars de les associacions humanes; les formes són l'única defensa de la innocència; les formes són l'única relació dels homes entre si. D'altra banda, tot és obscur: tot resta a mercè de la consciència solitària, de l'opinió vacil·lant. Només les formes són clares i precises, només a les formes hi pot apel·lar l'oprimit.

El remei de l'arbitrarietat és la responsabilitat dels agents. Els antics pensaven que els llocs tacats pel crim havien de patir una expiació i jo, per la meua banda, crec que en l'avenir el sòl deshonorat per un acte d'arbitrarietat, per tal de ser purificat, necessitarà el càstig esclatant del culpable, i cada cop que veïés en un poble un ciutadà encarcerat arbitràriament i no hi veïés tot seguit la punició d'aquesta violació de les formes, diria: aquest poble pot desitjar de ser lliure, i pot merèixer ser-ho, però no coneix encara els elements primers de la llibertat.

Molts no hi perceben, en l'exercici de l'arbitrarietat, sinó una mesura de policia, i com que aparentment esperen que en seran sempre els beneficiaris, i mai els

objectes de l'arbitrarietat, la troben molt encertada en pro de la pau pública i de l'ordre més convenient; d'altres, més desconfiats, no hi veuen més que un cas, una vexació particular. Tanmateix, el perill és molt més gran.

Doneu als dipositaris de l'autoritat executiva el poder d'atemptar contra la llibertat individual i anul·lareu totes les garanties que són la condició primera i l'única finalitat de la reunió dels homes sota l'imperi de les lleis.

Voleu la independència dels tribunals, dels jutges i els jurats. Però si els membres dels tribunals, els jurats i els jutges poden ser detinguts arbitràriament, ¿què se n'hauria fet, de la seva independència? ¿Què passaria si estigués permesa l'arbitrarietat contra ells, no per la seva conducta pública, sinó per motius que es mantindrien en secret? L'autoritat ministerial, sens dubte, no en decretaria obertament la detenció i es mantindrien asseguts al seu lloc, dins del recinte en aparença inviolable on la llei els havia col·locats. Tampoc no gosaria, si obeïen la seva consciència en contra de la voluntat del govern, manar que foren detinguts o enviats a l'exili, com a jurats i com a jutges. Però sí que els detindria, sí que els enviaria a l'exili, com a individus suspectes. Si de cas deixaria passar un temps, esperaria que el judici que havia estat als seus ulls una ofensa criminal fos oblidat, per assignar qualsevol altre motiu a les mesures punitives exercides contra ells. No serien, doncs, uns quants ciutadans obscurs els qui hauríeu lliurat a l'arbitrarietat de la justícia; serien tots els tribunals, tots els jutges, tots els jurats, tots els acusats, per consegüent, que haurien posat a mercè de l'arbitrarietat.

En un país en què els ministres disposessin la detenció o l'exili dels individus sense judici, seria endebades pensar a acordar, en benefici de les llums, alguna llibertat o alguna seguretat a la premsa. Si un escriptor, tot actuant conforme a les lleis, es permetia atacar les opinions o censurar els actes de l'autoritat, no seria arrestat o enviat a l'exili com a escriptor. Seria detingut o exiliat com un individu perillós, sense precisar-ne la causa.

No val la pena multiplicar els exemples a propòsit d'una veritat tan manifesta. Totes les funcions públiques i totes les situacions privades es veurien igualment amenaçades. El creditor molest que té com a deutor un agent del poder, el pare intractable que li refusa la mà de la filla, l'espòs incòmode que defensa contra ell la bona conducta de la seva dona, el competidor amb mèrits que l'alarmen o l'inspector la vigilància del qual li fa nosa, tots plegats no serien, de cap manera, arrestats o exiliats com a creditors, com a pares, com a esposos, com a inspectors o com a rivals. Però si l'autoritat pot arrestar-los, si pot exiliar-los, per raons que es mantenen en secret, ¿quina garantia pot haver-hi que no s'inventarà aquestes raons secretes? Representaria cap risc fer-ho? S'acceptaria que no se li poden demanar comptes

legalment. I quant a l'explicació que per prudència potser creuria que devia a l'opinió, com que res no podria ser ni analitzat en profunditat ni verificat, és del tot evident que amb la calúmnia n'hi hauria ben bé prou per a motivar la persecució.

Res no es troba fora de l'abast de l'arbitrarietat, una vegada que ha estat acceptada. Cap institució no se li escapa. Les anul·la totes des de la base. Enganya la societat amb formes que ella converteix en impotents. Tots els juraments esdevenen perjuris; totes les garanties, paranys per als malaurats que hi han confiat.

Quan s'excusa l'arbitrarietat, o quan se'n miren de pal·liar els perills, hom raona sempre com si els ciutadans només tinguessin relacions amb el dipositari suprem de l'autoritat. Però també tenen relacions inevitables i més directes amb tots els agents secundaris. Quan permeteu l'exili, l'empresonament o qualsevol altra vexació no autoritzada per cap llei, que no ha estat precedida per cap judici, no col·loqueu els ciutadans sota el poder del monarca, ni tan sols sota el poder dels ministres: els poseu sota la vara de l'autoritat més subalterna. Una autoritat que pot atènyer amb una mesura de tipus preventiu que després justificarà amb una explicació mentidera. Guanya perquè enganya, i la facultat d'enganyar la té assegurada. Perquè en la mesura que el Príncep i els Ministres es troben feliçment dedicats a dirigir els afers generals i afavorir l'engrandiment i la prosperitat de l'Estat, de la seva dignitat, de la seva riquesa i del seu poder, en aquesta mateixa mesura l'abast de les seves importants funcions els fa impossible l'examen detallat dels interessos dels individus, uns interessos menors i imperceptibles comparats amb el conjunt, però no per això menys sagrats, per tal com inclouen la vida, la llibertat, la seguretat de la innocència. La cura d'aquests interessos ha de ser derivada, així doncs, als qui poden ocupar-se'n, als tribunals, encarregats exclusivament de la investigació dels greuges, de la verificació de les queixes, de l'esclariment dels delictes; als tribunals, que disposen de temps, i en tenen el deure, d'aprofundir en tot, de sospesar-ho tot en una balança exacta; als tribunals, que tenen aquesta missió específica i que són els únics que poden dur-la a terme.

No separo de cap manera en les meves reflexions l'exili de les detencions i els empresonaments arbitraris. Perquè és un greu error considerar l'exili com una pena més suau. Ens enganyen les tradicions de l'antiga monarquia. L'exili d'uns quants homes distingits és enganyós i ens pot distreure. Ens ve a la memòria el Sr. de Choiseul, envoltat dels homenatges d'amics generosos, i l'exili ens sembla una festa triomfal. Però davallam a rangs més obscurs, i traslladem-nos a altres èpoques. Veurem en aquests rangs més obscurs com l'exili arrenca el pare als seus fills, l'espòs a la seva muller, el comerciant a les seves empreses; que força els pares a interrompre l'educació de la seva família i a confiar-la a mans mercenàries; que

separa els amics dels seus amics; que pertorba profundament l'home ja vell en els seus hàbits, l'home industriós en les seves especulacions, el talent en els seus treballs. Veurem l'exili associat a la pobresa, perquè la penúria i la privació persegueixen la víctima en terra estrangera, on haurà de satisfer les primeres necessitats amb dificultat i seran impossibles els mínims plaers. Veurem l'exili associat al descrèdit, per tal com envolta els qui atrapa amb sospites i malfiances, arrossegant-los a una atmosfera de proscripció, lliurant-los d'un dia a l'altre a la fredor del primer estranger, a la insolència del darrer agent. Veurem com l'exili glaça tots els afectes en la seva font mateixa; com la fatiga priva l'exiliat de l'amic amb què es feia, alhora que l'oblit li disputa els altres amics, el record dels quals representava als seus ulls la pàtria absent; que l'egoisme va assumint les acusacions com a justificació de la indiferència, i el proscrit desemparat s'esforça endebades per retenir, al fons de la seva ànima solitària, algun vestigi imperfecte de la seva vida passada.

El govern actual és el primer de tots els governs de França que ha renunciat formalment a aquesta prerrogativa terrible en la constitució que ha proposat. És consagrant d'aquesta manera tots els drets, totes les llibertats; és assegurant a la nació allò que la nació volia el 1789 i que vol encara avui, allò que ha demanat amb perseverança impertorbable, de vint-i-cinc anys ençà, totes les vegades que ha pogut recuperar la capacitat de fer-se escoltar; és així com aquest govern arrelarà cada dia més profundament en el cor dels francesos. ◀

Traducció de Gustau Muñoz